

PRINSIP HUBUNGAN SOSIAL BAGI MENANGANI KONFLIK DALAM MASYARAKAT MALAYSIA BERTERASKAN ISLAM

Mohd Anuar Ramli * & Mohammad Aizat Jamaludin ***

Pensyarah, (PhD.), Jabatan Fiqh & Usul, Akademi Pengajian Islam,
Universiti Malaya, Kuala Lumpur. E-mel: mohdanuar@um.edu.my

** Pegawai Penyelidik Sosial, (MSh.), Laboratori Polisi dan Pengurusan,
Institut Penyelidikan Produk Halal (IPPH), Universiti Putra Malaysia.

Abstract

This article attempts to discuss on the reality of social relation in plural society in Malaysia. In the long journey of history, it has recorded a various conflicts inter racial which is parallel to conflict between religion. Based on relationship level between races that still fragile, various approaches has carried out to strengthen a unity between the races. In the meantime, Islam have several approaches that has shaped a positive relationship between races and in the same time can organize a peaceful relationship with follower of other religions. These approaches can generate a harmonious circumstance between the races in Malaysia.

Key words: plural society, conflict inter racial, conflict inter religion, integration, social relation

Abstrak

Makalah ini mengandungi perbincangan realiti hubungan sosial dalam masyarakat majmuk di Malaysia. Dalam perjalanan sejarah yang panjang, ia telah mencatatkan pelbagai konflik antara kaum yang selari dengan konflik antara agama. Berdasarkan tahap hubungan antara kaum yang masih rapuh, pelbagai pendekatan telah dilakukan untuk mengukuhkan perpaduan di antara kaum. Pada masa yang sama, Islam mempunyai beberapa pendekatan yang telah membentuk hubungan yang positif antara kaum dan dalam masa yang sama boleh menganjurkan hubungan

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

damai dengan pengikut agama lain. Pendekatan-pendekatan ini boleh menjana keadaan harmoni antara kaum di Malaysia.

Kata kunci: masyarakat majmuk, konflik antara kaum, konflik antara agama, integrasi, hubungan sosial

1. Pengenalan

Pada dasarnya, hubungan antara kaum mempunyai kesan terhadap proses pembinaan bangsa Malaysia.¹ Populasi bangsa Malaysia bukan sahaja terpisah dari sudut geografi, malah dari sudut fizikal dan budaya (Ibrahim 1980). Tahap integrasi² antara etnik di Malaysia masih berada dalam keadaan yang rapuh walaupun terdapat pandangan yang bervariasi (Pandangan pesimis oleh Awang 2002, sedangkan Optimis oleh Firdaus 2002, Lim 2002 dan Chiam 2002). Setiap etnik yang membentuk bangsa Malaysia mempunyai tuntutan dan kepentingan masing-masing yang tentunya berlainan antara satu sama lain (Wan Abdul Halim menegaskan inilah perjuangan *Dong Jiao Zong* sejak penubuhannya pada tahun 1951 (Lihat Tan 1992). Perbezaan ini bukan sahaja menyukarkan proses pembentukan identiti nasional bangsa, malah menimbulkan banyak konflik dan pertentangan yang kadangkala begitu sulit diselesaikan. (Lokman & Khaidzir 2003)

2. Realiti Hubungan Sosial Dalam Masyarakat Malaysia

Masalah integrasi antara kaum merupakan fenomena biasa di kalangan negara yang pernah dijajah. Dasar “pecah dan perintah” yang menjadi polisi British di Tanah Melayu menyebabkan masyarakat berbilang kaum hidup dalam keterasingan. Kesan perlaksanaan dasar ini mempropagandakan idea bangsa sebagai suatu yang semula jadi dan asas perbezaan kemanusiaan (Gomez 1999: 84).

Kewujudan pengkhususan ekonomi dan pengasingan tempat tinggal di kalangan kumpulan-kumpulan etnik bukan saja mengurangkan peluang-peluang perhubungan antara kumpulan etnik tetapi memperkuatkan prasangka etnik, stereotaip dan etnosentrisme di kalangan anggota-anggota kumpulan etnik. Pengasingan tempat tinggal mengikut garis kumpulan etnik ini membolehkan anggota tiap-tiap kumpulan memelihara Privasi dalam kumpulan daripada kumpulan lain (Sanusi 1981).

Selepas merdeka, sebahagian besar masyarakat Malaysia masih mempunyai wawasan bersepah (*fragmented vision*) berasaskan kepada

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

perjuangan kaum dan etnik sempit yang boleh menggugat perpaduan dan kesejahteraan hubungan antara kaum (Abdul Rahim 2001: 184). Perkauman masih kuat mempengaruhi pemikiran, sikap dan nilai, tuntutan, aspirasi dan persaingan, prejudis, stereotaip dan diskriminasi dalam segala aspek antara kaum di Malaysia (Chandra Muzaffar 1996). Kesemua unsur ini menyumbang kepada tercetusnya masalah dan konflik antara etnik.

3. Konflik Antara Kaum

Dari segi sejarah, konflik antara orang Melayu dan bukan Melayu berlaku dalam lapangan politik dan isu ekonomi (Ackerman & Lee 1990: 59). Secara umumnya, konflik yang wujud antara kumpulan-kumpulan etnik berpunca dari dua faktor utama, iaitu perbezaan dan pertentangan kepentingan antara kumpulan-kumpulan etnik serta perbezaan dan pertentangan nilai. Menurut Mohamad Khir Toyo, dua sebab krisis hubungan kaum terjejas, pertama adalah kealpaan terhadap sejarah dan kedua berupa kedegilan serta keengganan menerima realiti yang ada (Mohamad Khir 2002).

Terdapat dua persoalan utama berkaitan dengan ketidakpuasan golongan bukan Islam terhadap etnik Melayu di Malaysia. Pertama, adakah ketidakpuasan hati bukan Islam terhadap agama Islam itu sendiri atau terhadap bangsa Melayu sebagai kelompok yang mempunyai keistimewaan? Dan kedua, adakah konflik yang timbul berhubung-kait dengan pertentangan kelas atau etnik?

Pada dasarnya, penentangan bukan Islam lebih bersifat perkauman dan kadangkala berbentuk keagamaan (Batumalai 1996: 124) kerana mereka merasakan tertindas serta dilayan seperti warganegara kelas kedua. Selain itu, ketidakpuasan hati golongan bukan Islam adalah kesan kejahilan dan ketidakpedulian mereka terhadap Islam dan penganutnya.³ Sebagai contoh, dasar Islamisasi oleh kerajaan kerap kali dilabel sebagai proses hegemoni etnik Melayu (Norhashimah 1996: 245-247). Dan yang kedua, kelas dan etnik saling berkaitan dalam hubungan sosial. Walaupun pertentangan kelas, ia tetap memberi kesan terhadap perhubungan etnik dalam konteks Malaysia (Wan Abdul Halim 1982) kerana keselarian di antara pengenalan etnik dengan kelas.

Sebelum peristiwa rusuhan antara kaum 13 Mei 1969, tercatat juga dalam sejarah hubungan kaum Malaysia insiden-insiden misalnya kes Maria Hertogh (Bass 1973: 262) rusuhan Singapura tahun 1964 (Bass 1973: 267), rusuhan Penang 1967 (Bass 1973, 271; Naidu 1980: 97) dan

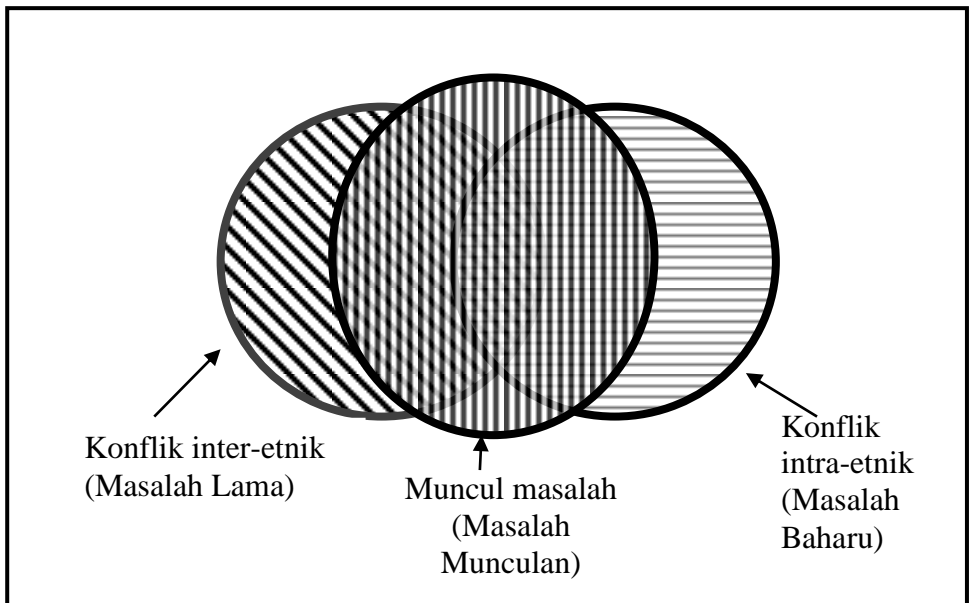
Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

lain-lain. Untuk melihat senario ini, teori LSM (lihat di bawah) dapat diaplikasi dalam menilai dan masalah hubungan antara kaum.

4. Teori Konflik LSM

Walaupun masyarakat mengalami proses perubahan sama ada dari masyarakat tradisional ke masyarakat moden atau dari masyarakat pertanian kepada industri dan beralih kepada masyarakat teknologi maklumat & komunikasi (TMK), kebanyakan masalah lama masih belum selesai, sedangkan masalah baharu mula menular dalam realiti masyarakat Malaysia. Begitu juga masalah munculan yang merentas sempadan etnik dan agama. Persoalan ini dapat dilihat dalam teori LSM (L={Lama, Baharu, Munculan} ; SM=Sindrom Masalah) (Hock 1991: 65-92; lihat Rajah 1 di bawah).

Rajah 1 : Teori konflik LSM

Sumber : Dipetik dari Hock (1991)

Masalah Lama

Masalah lama merupakan konflik antara etnik (inter-etnik) dalam masyarakat Malaysia. Senario ini masih wujud walaupun negara telah merdeka. Di antara konflik-konflik dan masalah lama dalam sejarah hubungan antara kaum di Malaysia;

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

i. Rusuhan kaum 13 Mei 1969

Peristiwa ini merupakan konflik terburuk dalam sejarah hubungan antara etnik di Malaysia. Pergaduhan telah berlaku selepas meraikan kemenangan kumpulan pembangkang dalam pilihan raya (Goh 1971: 18) Comber 2001: 63). Banyak orang yang terperangkap di tengah-tengah kekacauan dan rusuhan yang ngeri serta dahsyat. Ramai terbunuh, cedera, rumah dibakar, harta benda dimusnahkan dan kenderaan dirosakkan (Tunku Abdul Rahman 1969: 8, Von Vorys 1975: 309-338), The National Operations Council 1969: 88). Terdapat pandangan yang menyatakan peristiwa ini kesan ketaksamaan sosial atau konflik kelas (Brown 1994: 230). Begitu juga dengan teori konspirasi.⁴

ii. Pergaduhan beramai-ramai di Petaling Jaya Selatan

Satu insiden pergaduhan beramai-ramai telah berlaku pada awal Mac 2001 di kawasan Petaling Jaya Selatan iaitu satu penempatan yang mempunyai komposisi etnik yang pelbagai dan berbeza latar belakang kelas dan taraf sosio-ekonomi. Peristiwa tragik ini mengorbankan enam nyawa dan 44 orang cedera. Kejadian yang tercetus di kawasan PJS4, PJS5, PJS6 dan PJS7 ini melibatkan dua kumpulan etnik utama iaitu Melayu dan India (Kamaruddin 2002).

Masalah Baharu

Masalah baharu merujuk kepada konflik intra-etnik. Setiap etnik yang membentuk bangsa Malaysia tidak dapat terkecuali dalam masalah dan konflik dalaman. Keadaan ini kerana sistem politik ditunjangi oleh parti politik berbentuk perkauman. Setiap parti mewakili etnik tertentu. *United Malays National Organisation (UMNO)* mewakili etnik Melayu, *Malaysian Chinese Association (MCA)* etnik Cina dan *Malaysian Indian Congress (MIC)* etnik India. Walaupun begitu terdapat juga yang mewakili agama, contohnya Parti Islam se-Malaysia (PAS) mewakili Islam, fahaman tertentu seperti sosialis yang diwakili Parti Rakyat Malaysia (PRM) dan Parti Keadilan Rakyat (PKR). Di antara masalah-masalah tersebut adalah Umno Baru vs Umno Lama, Umno Lwn Pas, *MCA Team A Lwn Team B*, Barisan Nasional Lwn Pakatan Rakyat dan seumpamanya.

Masalah Munculan

Masalah munculan dalam perpaduan nasional mengatasi sempadan konflik inter-etnik dan intra-etnik. Ini termasuklah percampuran kelas, kepentingan kumpulan dan konflik antara generasi. Konflik ini mengatasi sempadan etnik, agama, warna kulit dan pegangan.

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

i. Sekolah Wawasan

Konsep sekolah wawasan pada dasarnya dirancang untuk mengatasi kepincangan sistem pendidikan kebangsaan. Kurikulum pendidikan yang seragam tetapi keadaan kejasmanian (fizikal) yang terpisah melahirkan bibit-bibit semangat perkauman di kalangan pelajar. Keterasingan ini menyukarkan proses integrasi antara kaum. Rancangan kerajaan ini telah ditentang kuat oleh golongan cauvinis *Dong Jiao Zong* (gabungan Persekutuan Persatuan Lembaga Pengelola Sekolah Cina Malaysia (PPLPSCM/*Dong Zong*) dan Gabungan Persatuan Guru-guru Sekolah Cina Malaysia (GPGSCM / *Jiao Zong*)) yang didalangi golongan pembangkang pelbagai etnik dan agama (Sia 2003). Kononnya, pelaksanaan sekolah ini akan menghilangkan identiti dan bahasa ibunda etnik lain. Atau dengan erti kata lain, bantahan ini sebagai menghalang proses hegemoni Melayu. Prasangka buruk ini boleh menghalang proses integrasi antara kaum.

ii. Tentangan terhadap Hak Istimewa Melayu, Islam dan peruntukan Perlembagaan.

Pelbagai hak istimewa orang Melayu dipersoalkan oleh golongan bukan Islam di antaranya, isu Dasar Kebudayaan Kebangsaan, Bahasa Melayu dan sebagainya kononnya dasar tersebut tidak adil (Lim 1986: 8 Moli 1980) Menurut Wan Mohd Nor 2001: 111, keistimewaan yang diberikan kepada masyarakat bumiputera adalah adil. Ini kerana keadilan dalam Islam bukan bererti sama rata tetapi dalam agama lain juga tidak merujuk kepada sama rata. Hak istimewa ini adalah adil kerana sumbangan sejarah dan akhlakiah mereka.⁵

Berdasarkan konflik-konflik tersebut, dapat dirumuskan bahawa hubungan antara kaum di Malaysia masih rapuh. Namun insiden-insiden sporadik (relatifnya jarang-jarang berlaku) tidak dapat menghalang ke arah usaha membina budaya bangsa Malaysia.

5. Tahap Dan Proses Integrasi Masyarakat Malaysia

Integrasi⁶ nasional merupakan satu proses di mana prasangka ras makin berkurangan dan sebagai akibatnya anggota kelompok etnik atau ras yang dahulunya terpisah hidup bersama dan bekerjasama tanpa mengira asal usul ras (Ting 1987: 2). Enloe (1970: 8) mengemukakan tiga formula alternatif untuk proses integrasi, iaitu

- i. asimilasi penuh di mana golongan minoriti diasimilasikan ke dalam kumpulan etnik yang besar;

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

ii. pluralisme budaya atau pemisahan etnik berterusan di bawah payung kesetiaan nasional;

iii. periuk peleburan (*melting pot*), iaitu pelupusan budaya asal dan pembinaan masyarakat baru yang asli apabila budaya-budaya yang diberi menyerap tetapi mencontohi bukan salah satu dari mereka.⁷

Pendekatan yang dikemukakan oleh Enloe tidak dapat diimplementasikan dalam masyarakat Malaysia dengan baik. Ini kerana pendekatan asimilasi penuh memerlukan paksi kuasa dan ketamadunan yang tinggi seperti mana masyarakat Baba di Melaka yang tersirna kesan asimilasi dengan tamadun Melayu (Vaughan 1974:1). Manakala pendekatan kedua diamalkan pada masa kini tetapi gagal untuk membentuk perpaduan yang utuh dan model ini diingini oleh masyarakat Cina untuk mengekalkan identiti budaya mereka. Sedangkan pendekatan ketiga memerlukan pengorbanan semua pihak selain agama sebagai halangan utama.⁸ Jelasnya, model cadangan Enloe tidak praktis dengan kenyataan masyarakat Malaysia.

Secara rincinya, terdapat dua tahap integrasi, iaitu tahap integrasi rendah dan tahap integrasi tinggi. Tahap integrasi rendah merangkumi tahap yang berikut:

i. Segregasi : Hubungan yang bersifat pemisahan di antara etnik-etnik di dalam sesebuah negara. Pemisahan berlaku dalam beberapa keadaan, seperti tempat tinggal, kemudahan awam dan sebagainya.

ii. Akomodasi : Proses di mana etnik-etnik menyedari norma dan nilai mereka antara satu sama lain, namun mereka mempertahankan budaya hidup masing-masing, dalam masa yang sama hidup secara harmoni dan menghormati antara satu sama lain.

Tahap integrasi tinggi meliputi keadaan yang berikut:

iii. Akulturasi : Satu proses kadangkala dikenali sebagai asimilasi budaya. Ia berlaku apabila manusia dalam kumpulan minoriti menerima norma, nilai dan pola-pola tingkah laku (budaya) golongan majoriti tanpa mengubah unsur-unsur budaya asal.

iv. Asimilasi : Satu proses kadangkala dinamakan sebagai asimilasi struktur untuk membezakannya daripada akulturasi atau asimilasi budaya. Konsep asimilasi menjelaskan kemasukan ke

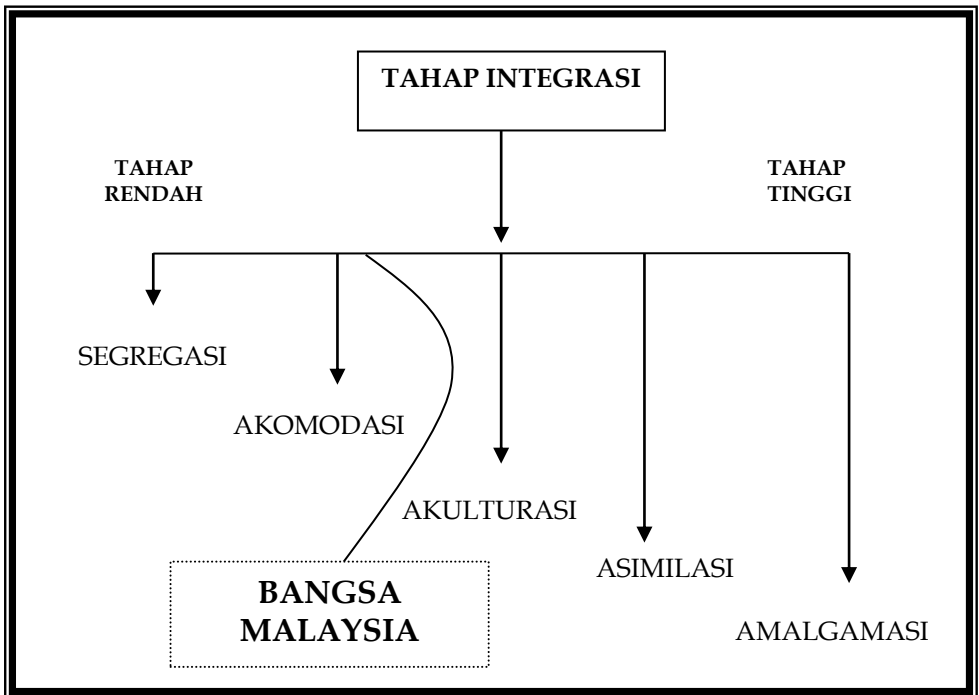
Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

dalam masyarakat dominan melalui persahabatan dan berkait rapat.

v. Amalgamasi : Satu proses yang terjadi apabila budaya atau ras bercampur untuk membentuk jenis-jenis budaya dan ras yang baru.

Pembahagian ini dapat dilihat dengan jelas dalam Rajah 2 di bawah (Nazaruddin drk. 2001: 224);

Rajah 2: Tahap integrasi bangsa Malaysia

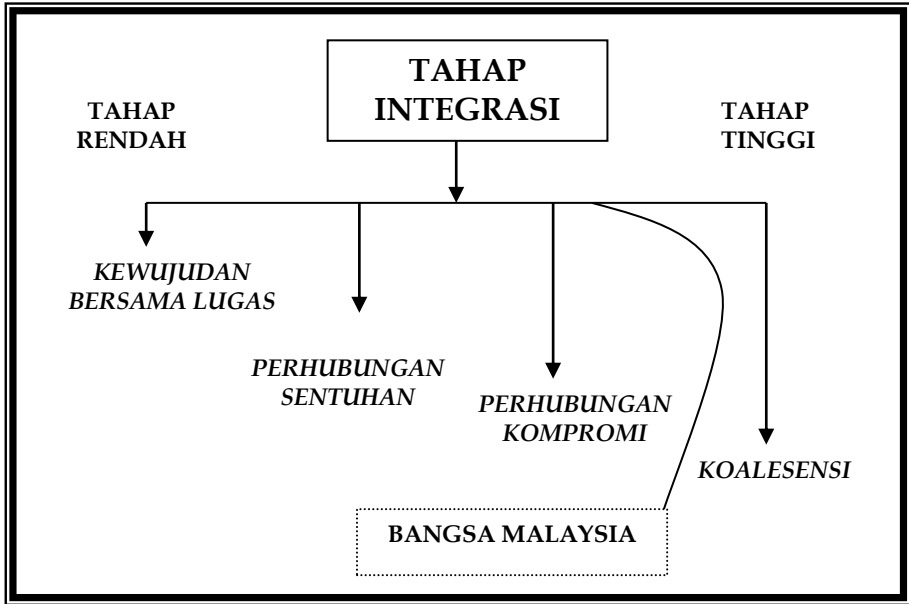

Sumber : Diubahsuai dari Nazaruddin drk. (2001: 224).

Berdasarkan hierarki atau tahap hubungan antara kaum, sukar untuk mencapai integrasi tahap tinggi yang menyaksikan proses asimilasi dan amalgamasi. Kesukaran ini dapat dibuktikan melalui kerapuhan integrasi antara kaum.

Untuk menganalisis tahap integrasi dalam konteks realiti perkembangan masyarakat majmuk di Malaysia, model integrasi Ali Mazrui dapat diaplikasikan. Terdapat empat tahap sebelum proses integrasi mencapai peringkat perpaduan yang sebenar. Ia dapat dilihat dalam Rajah 3.

Rajah 3 : Model integrasi Ali Mazrui

Sumber : Diubahsuai dari Ali Mazrui (1971)

Tahap pertama: Keadaan Kewujudan Bersama Lugas (*bare-coexistence*)

Tahap keadaan kewujudan bersama lugas (seadanya) merupakan tahap integrasi paras paling rendah. Komuniti yang tinggal dalam sistem sosial yang sama tidak berinteraksi secara berkesan antara satu sama lain.

Di Malaysia, tahap integrasi ini antara tempoh pertengahan kurun ke-19 M hingga awal kurun ke-20 M, iaitu sebelum Perang Dunia Kedua. Tahap pertama lebih merujuk kepada pengertian masyarakat majmuk yang diwarwarkan oleh (Furnivall 1980).

Tahap kedua: Perhubungan Sentuhan (*relationship of contact*)

Tahap kedua memperlihatkan konflik terbuka antara komuniti dalam sistem sosial. Fenomena ini memaksa pemimpin-pemimpin mencari satu jalan penyelesaian dan persefahaman antara satu dengan lain. Tahap ini dapat dilihat pada era pendudukan Jepun ke Tanah Melayu hingga beberapa tahun selepas merdeka.

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

Tahap ketiga: Perhubungan Kompromi (*relationship of compromise*)

Tahap ketiga merupakan perhubungan yang berlandaskan kompromi antara kaum. Pemimpin-pemimpin setiap kaum etnik terpaksa meningkatkan paras persefahaman dengan menerima beberapa dasar kerajaan yang bertujuan membina bangsa Malaysia yang bersatu padu dan mengetepikan fahaman sempit yang bersifat perkauman.

Tahap keempat: Tahap Koalesensi (*the stage of coalescence*)

Walaupun masyarakat Malaysia telah berada dalam tahap ketiga, proses integrasi ini tidak menampakkan transformasi berterusan menuju ke tahap keempat. Penyatuan masyarakat dari pelbagai etnik menjadi asas penyempurnaan sebuah masyarakat baru tahap koalesensi. Masyarakat pendatang akan kehilangan sebahagian besar dari identiti asalnya (Lihat Ali Mazrui 1971).

Menurut Wan Hashim (1983), masyarakat Malaysia telah melalui dua tahap dan sedang berada di peringkat ketiga. Perpaduan sebenar belum wujud dan masih dalam perjalanan yang jauh. Sehubungan dengan itu, negara belum mempunyai satu bangsa Malaysia yang berbilang kaum (Ahmad Atory 1987: 18).

6. Analisis Dasar Kebudayaan Kebangsaan

Pembinaan budaya bangsa Malaysia satu proses yang kompleks. Ia memerlukan kerangka asas yang mampu diaplikasikan untuk mendapat rupa bentuk bangsa yang diinginkan. Gagasan bangsa Malaysia merupakan keadaan anggota semua kaum harus mempunyai perasaan sebangsa dengan nama kolektif (bangsa Malaysia) yang sama serta berkongsi wilayah, ekonomi, budaya dan nasib masa depan bersama dengan rupa bangsa yang sepunya. Ia menimbulkan reaksi berbeza kalangan pelbagai kaum. Orang bukan Melayu khususnya etnik Cina dan India, status mereka sebagai komponen satu bangsa baru (bangsa Malaysia) memang diharapkan kerana ia memberi legitimasi kebangsaan, namun dihantui kebimbangan dalam soal bahasa dan budaya kerana takut ditenggelami oleh etnik Melayu. Orang Melayu tidak senang dengan status yang dikecilkan sebagai etnik sekalipun sebagai komponen utama dan pentakrif bangsa Malaysia. Oleh kerana keadaan telah berubah, orang Melayu perlu memandang ke hadapan dengan mengambilkira peranan penting kaum lain (Abdul Rahman 2001:30-31).

Justeru penelitian tahap integrasi antara kaum perlu sebagai pemangkin pembentukan budaya bangsa Malaysia. Integrasi antara kaum yang menjadi asas pembinaan bangsa Malaysia adalah antara matlamat

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

utama beberapa dasar kerajaan yang telah digubal, contohnya, Dasar Perpaduan Negara, Dasar Pendidikan Negara, Dasar Kebudayaan Kebangsaan dan sebagainya. Begitu juga dengan penjanaan bangsa Malaysia (kejuruteraan masyarakat) melalui Dasar Ekonomi Baru (Ghazali 2001). selepas peristiwa 13 Mei 1969. Namun, kajian ini akan memfokuskan Dasar Kebudayaan Kebangsaan sahaja.

Dasar Kebudayaan Kebangsaan adalah hasil rumusan Kongres Kebudayaan Kebangsaan pada tahun 1971 berdasarkan tiga prinsip (Aziz 1978: 12-17; 2000: 65-66);

- i. Kebudayaan kebangsaan Malaysia hendaklah berteraskan kebudayaan rakyat asal rantau ini.
- ii. Unsur kebudayaan lain yang sesuai dan wajar boleh diterima menjadi unsur kebudayaan kebangsaan. Konsep “sesuai” merujuk kepada unsur-unsur asing yang hendak diterima perlu melambangkan keperibadian Malaysia dan sesuai dengan norma-norma yang sedia ada (Noorsiah 1998:18).
- iii. Islam menjadi unsur penting dalam pembentukan kebudayaan kebangsaan.

Dalam peruntukan ini terdapat tiga sumber kebudayaan yang boleh diguna pakai dalam mewujudkan bangsa Malaysia. Pertama budaya masyarakat Melayu, nilai-nilai budaya kaum lain yang sesuai dan agama Islam.⁹ Sehubungan dengan itu, kerangka pembinaan bangsa Malaysia perlu bermula dengan prinsip-prinsip universal Islam sebagai paksinya. Kebudayaan Melayu boleh dijadikan pentakrif untuk pembinaan bangsa Malaysia melalui penggemblengan ciri-ciri positif dalam adat resam masyarakat Melayu sebagai penduduk peribumi negara ini. Setelah itu, baru diadakan dengan ciri-ciri keperibadian dan budaya-budaya kaum lain di Malaysia (Wan Liz 2000: 70-71). Idealnya, lahirlah bangsa Malaysia tanpa melibatkan perbezaan pengenalan etnik.¹⁰

Walaupun Dasar Kebudayaan Kebangsaan telah digubal dengan mengambil kira kepentingan semua pihak, ia bukan sahaja ditolak oleh golongan imigran Cina dan India semata-mata tetapi masyarakat asli Sabah dan Sarawak bukan Melayu yang tidak Islam lebih mendesak (Kua 1987: 91-138). Ini kerana berhubung sejarah dan status sebagai kumpulan definitif, secara demografinya majoriti dan jaminan perlembagaan terhadap mereka (Ikmal 1996: 56).

Merujuk kepada peruntukan Dasar Kebudayaan Kebangsaan, terdapat dua pilihan, iaitu pilihan positif dan pilihan negatif. Usaha untuk membentuk budaya Malaysia akan gagal sekiranya dasar Kebudayaan

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

Kebangsaan ingin mewujudkan “bangsa Malaysia” sepenuhnya. Ini kerana untuk mencapai tahap amalgamasi dan tahap Koalesensi model Ali Mazrui dalam proses integrasi antara kaum bukanlah suatu proses yang mudah, tambahan pula, Islam diletakkan sebagai asas kebudayaan kebangsaan. Terdapat tiga faktor penting pengikat perpaduan negara, iaitu agama, keturunan dan kebudayaan (Abdullah 1986). Ketiga-tiga unsur tersebut merupakan pemisah utama hubungan sosial masyarakat Malaysia. Hubungan antara kaum dalam realiti masyarakat Malaysia lebih berbentuk kontrak sosial (Jawhar 1996) yang bersendikan Undang-undang Perlembagaan (Hickling 1995) dan Rukun Negara.¹¹

Terdapat pilihan positif sekiranya Dasar Kebudayaan Kebangsaan bermatlamatkan melahirkan sebuah bangsa Malaysia dalam keadaan masyarakat multi-rasial (bukan majmuk) dapat hidup dengan harmoni mengamalkan cara hidup masing-masing di dalam sebuah negara, tanpa penekanan dan pemaksaan unsur keagamaan dan perkauman, sebaliknya berasaskan konsensus nilai (Ting 1987: 9, Chandra 2001: 348-351) yang sama, neutral dan universal. Kebudayaan kebangsaan perlu bersifat memilih dalam mendapatkan ciri-ciri yang dapat berlaku pada peringkat integrasi nasional.

7. Prinsip Hubungan Sosial Berteraskan Islam

Struktur masyarakat sekarang dengan zaman Nabi S.A.W. dan Sahabat r.ah. berbeza walaupun wujud unsur keragaman. Masyarakat Malaysia masa kini mempunyai struktur yang lebih kompleks dan rumit. Walaupun terdapat perubahan, prinsip-prinsip hubungan sosial yang dipraktikkan oleh Rasulullah S.A.W. dan sahabat R.A tetap unggul, namun prinsip-prinsip tersebut memerlukan pengubahsuaian yang sewajarnya selaras dengan perkembangan masyarakat (Ismail 1987: 12).

Prinsip hubungan orang Islam dengan bukan Islam dalam konteks semasa di Malaysia berbeza dengan negara lain. Ini berasaskan kontrak sosial dan jaminan perlembagaan. Selain itu, prinsip-prinsip lain adalah;

- i. Mematuhi dan menghormati prinsip kebebasan beragama yang mana tiada paksaan dalam agama (*al-Qur'an* 2: 256) dan persetujuan untuk berbeza dalam agama (*al-Qur'an* 109: 3-6).
- ii. Mengelak tiga gejala buruk yang ditegah oleh semua agama dan etika kemanusiaan sejagat. Trilogi ini menghasilkan unsur pengganas. Untuk melihat kupasan dan huraian istilah terorisme, lihat Shaharom (2003).

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

- a. Ekstremisme.
- b. Chauvinisme.¹²
- c. Fanatikisme.

Terorisme ini berkembang dalam paradigma, strategi dan taktiknya ke arah apa yang disebut hiperterorisme kesan perkembangan hiperteknologi.¹³

iii. Sentiasa berdialog dan berinteraksi dengan pengamal agama dan budaya lain sama ada;

a. Menerima kepelbagaian agama, iaitu

(i) tidak sekadar menunjuk adanya kemajmukan tetapi keterlibatan aktif yang mana setiap pemeluk agama dituntut bukan sahaja mengakui keberadaan dan hak agama lain, tetapi terlibat dalam usaha memahami perbezaan dan persamaan untuk mencapai kerukunan dalam kepelbagaian.

(ii) harus dibezakan dari kosmopolitanisme. Kosmopolitanisme merujuk kepada suatu realiti dalam keadaan pelbagai ragam agama, ras dan bangsa hidup berdampingan di satu lokasi tetapi interaksinya pada tahap minimum.

(iii) berbeza dari relativisme yang berkaitan dengan nilai. Kesannya, semua agama adalah sama.

(iv) bukan sinkretisme, iaitu campuran atau paduan unsur tertentu atau sebahagian komponen ajaran dari beberapa agama untuk dijadikan agama baharu (Alwi 1998:41-43).

b. Menerima inklusif lawan eksklusif agama. Pemikir-pemikir besar agama seperti Seyyed Hoessein Nasr (Islam), Hans Kung (Kristian), Gunaseela Vitanage (Buddha) dan Raimundo Pannikar (Hindu) menjelaskan akan perlunya dikembangkan sikap beragama secara inklusif dan menolak eksklusivisme kerana di dalamnya ada kecenderungan eksklusif yang menentang atau menolak agama lain (Shaharom 2003: 163).

c. Mengelakkan cemuhan budaya serta agama lain dan mengelakkan perdebatan teologi doktrin yang berakhir dengan kebuntuan.

d. Perlu bersikap toleransi antara penganut agama untuk mengelak sebarang konflik. Toleransi dalam pergaulan dengan golongan bukan Islam bukanlah toleransi dalam masalah-masalah keagamaan, melainkan perwujudan sikap keberagaman pemeluk suatu

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

agama dalam pergaulan hidup antara orang yang tidak seagama dalam masalah-masalah kemasyarakatan atau kepentingan umum (Sahibi 1983: 16-23).

e. Memelihara kerukunan di antara penganut agama. Ia bukan bererti merelatifkan agama-agama yang ada dengan melebur kepada satu ketotalan (sinkretisme agama) melainkan sebagai cara atau sarana untuk mempertemukan, mengatur hubungan luar antara orang luar yang tidak seagama dalam proses sosial kemasyarakatan (Sahibi 1983: 60).

f. Menekankan titik persamaan yang sepunya dan universal dalam agama dan budaya (Hashim 2002: 16-23).

g. Mensosialisasikan semangat ajaran *al-Qur'an* dalam berhubungan dengan golongan bukan Islam. Sepertimana digalurkan oleh Fazl-ur-Rahman (2001:293-300) di antaranya;

i) Tanggungjawab terhadap bukan Islam sama ada yang mesra atau musuh.

ii) Memastikan keadilan dan kerjasama yang baik, iaitu mewujudkan keadilan yang mutlak di bawah semua keadaan (*al-Qur'an* 5:9); menunaikan perjanjian, kontrak dan persetujuan (*al-Qur'an* 5:1); memaafkan dalam kes kecederaan individu oleh orang bukan Islam (*al-Qur'an* 14:14); dan menjamin perlindungan kepada orang bukan Islam (*al-Qur'an* 9:6).

iii) Sikap khusus terhadap orang bukan Islam sama ada yang mesra atau neutral, iaitu hubungan sosial dan kemurahan hati yang dibenarkan (*al-Qur'an* 5:5;60:8).

Sikap toleransi Islam harus lebih menyeluruh sehingga dapat mengetepikan sensitiviti keagamaan dalam menghormati kebebasan beragama dan cara hidup dalam pergaulan secara umum (Mahmood Zuhdi 1999). Tidak ada sesuatu yang boleh menghalang hubungan baik ini kecuali sikap permusuhan orang bukan Islam sendiri. (*al-Qur'an* 60:8-9).

Sejajar dengan pendekatan positif antara agama ini, Parlimen Agama Dunia (*Parliament of the World's Religions*) yang bersidang di Chicago pada tahun 1993 telah menerbitkan Istiharan Terhadap Etika Global (*Declaration Towards a Global Ethic*) yang disediakan oleh Hans Küng (2002). Semua perwakilan agama dunia memberi komitmen untuk mempromosikan :

i. Budaya yang tidak ganas (*non-violence*) dan menghormati semua hidupan.

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

- ii. Budaya solidariti (perpaduan) dan keadilan ekonomi
- iii. Budaya persamaan hak dan perkongsian antara lelaki dan perempuan (Kamal 2001:110).

Sehubungan dengan itu, prinsip-prinsip tersebut perlu diambil kira dalam hubungan di antara orang Islam dengan bukan Islam di Malaysia bagi membina satu persefahaman dalam masyarakat yang beragama cara hidup, budaya dan agama. Berasaskan persefahaman yang dicapai akan lahir budaya bangsa Malaysia walau berasaskan konsensus nilai. Budaya yang terbentuk dapat dijadikan landasan dalam kerangka membina masyarakat yang berlatarkan realiti dan mentaliti tempatan.

Sebagai paksi utama pembentukan bangsa Malaysia, etnik Melayu merupakan sebuah masyarakat yang liberal mampu untuk menyesuaikan diri dalam interaksi dengan budaya asing berasaskan panduan golongan cerdik pandai tempatan. Pengaruh asing yang datang dapat disesuaikan dengan kebudayaan asli yang sedia ada. Interaksi yang telah berlaku dengan tradisi hebat menghasilkan satu pola kebudayaan yang unik. Keunikan ini merupakan aset yang amat berharga dalam menjana jatidiri etnik Melayu seterusnya menjadi asas yang kukuh dalam pembinaan bangsa Malaysia.

8. Kesimpulan

Masyarakat Malaysia yang multi-ras, multi-bahasa dan multi-agama masih berada dalam tahap yang rendah dalam proses integrasi antara kaum. Kegagalan pelaksanaan Dasar Kebudayaan Kebangsaan yang membentuk budaya bangsa Malaysia bukan penghalang kepada perpaduan antara kaum. Sebaliknya alternatif persamaan nilai melalui mekanisme dialog peradaban atau inter-agama boleh dipraktikkan untuk meminimumkan risiko konflik serta timbulnya isu sensitif dalam masyarakat. Justeru, masyarakat Malaysia yang berbeza sama ada dalam aspek keagamaan mahupun kebudayaan dan mewarisi polarisasi tinggalan penjajah perlu membina nilai-nilai bersama yang menjadi titik tolak kepada pembentukan budaya bangsa Malaysia. Justeru, nilai universal ajaran Islam dapat dijadikan asas hubungan sosial masyarakat majmuk di Malaysia dalam rangka mewujudkan perpaduan kaum dan integrasi nasional.

Catatan Hujung

- ¹ Gagasan “bangsa Malaysia” dikemukakan oleh Barisan Nasional ini serupa dengan gagasan “*Malaysian Malaysia*” PAP (*People’s Action Party*), kemudian diteruskan oleh DAP (*Democratic Action Party*). Intipati gagasan tersebut dalam bahasa Mandarin “*women dou shi yi jia ren*” iaitu, *we are all one family* (Lihat Goldman 1999).
Kemudiannya, diperkenalkan gagasan 1Malaysia oleh Perdana Menteri Malaysia ke VI, YAB Datuk Seri Najib Tun Abdul Razak. Ia merupakan satu konsep yang diusulkan untuk menjadikannya satu tindakan strategik dalam mewujudkan kesatuan bangsa Malaysia yang terdiri daripada kepelbagaian kaum dan budaya (Lihat Ismail 2010).
- ² Integrasi adalah proses penyatuan pelbagai kelompok yang berbeza latar belakang menjadi satu entiti yang terikat dengan norma dan nilai sEdangkan perpaduan merujuk kepada penyatuan berbagai pihak menjadi satu entiti berbentuk kejasmanian.
- ³ Orang Cina dan India walau telah berdampingan dengan orang Melayu tidak memperlihatkan minat untuk mempelajari, apatah lagi memeluk Islam sebaliknya, budaya tamu (*guest culture*) dari Barat menjadi pilihan. (Lihat Muhammad Abu Bakar 1985).
- ⁴ Ada pandangan yang menyatakan tragedi tersebut dirancang untuk menamatkan kerjaya politik Tunku Abdul Rahman (Lihat Kua 2003:123; Butcher 2001)
- ⁵ Wan Mohd Nor (2001: 112-113.). Secara ringkasnya, sebab-sebab tersebut;
 - i. Peranan memberi watak dan keperibadian,
 - ii. Menubuhkan tamadun antarabangsa,
 - iii. Mempertahankan daerah ini dari ancaman luar serta penjajahan dan,
 - iv. Sikap berlapang dada dan muhibah.
- ⁶ Proses integrasi merujuk kepada depluralisasi iaitu individualisasi, homogenisasi, *gleichschaltung* atau uniformisasi (Lihat Kuper 1971).
- ⁷ Selain itu, Nagata (1979: 219) mengemukakan empat formula: i. Asimilasi Melayu, ii. *Ortogenetik* baharu melalui proses *hibrid* (campuran), iii. Pluralisme dan iv. Penyelesaian neutral (memilih budaya dan gaya hidup barat).
- ⁸ Berbeza dengan Indonesia kerana Pancasila sebagai dasar utama negara.
- ⁹ Nilai-nilai universal Islam telah digubal dalam Dasar Penerapan Nilai-nilai Murni, iaitu amanah, tanggungjawab, ikhlas, sederhana, tekun dan lain-lain. Lihat INTAN (1992:205).
- ¹⁰ Terdapat empat pendekatan mengenai kebudayaan kebangsaan:
 - i. *Pluralisme* iaitu dianjurkan oleh gerakan politik bukan bumiputera terutama DAP dan MCA.

Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat Malaysia Berteraskan Islam

- ii. *Integrasi* iaitu dianjurkan oleh golongan politik dan gerakan nasionalisme Melayu
- iii. *Universalisme* iaitu dianjurkan oleh gerakan social agama yang berpandukan nilai;
 - a. lebih liberal dengan mengakui nilai-nilai sejagat dari semua kelompok.
 - b. lebih tepat kepada nilai-nilai Islam sejagat.
- iv. *Akultrasi* iaitu dianjurkan oleh golongan nasionalis pendidikan Barat yang berasaskan;
 - a. keseimbangan pencapaian ekonomi.
 - b. teras Melayu dan peribumi.

Lihat Zainal Kling (1987)

- ¹¹ Pandangan yang diharap menjadi asas integrasi antara etnik ini telah diisytiharkan pada 31 Ogos 1969 (Ghazali 1978: 173-174). Terdapat pandangan yang menegaskan ideologi rukun negara bukan untuk menimbulkan satu perasaan identiti kebangsaan sebaliknya melahirkan satu perasaan komuniti politik yang kuat berasaskan sistem demokrasi (Lihat Gibbons 1989).
- ¹² Menurut Naisbitt (1994: 21-25) keetnikan yang chauvinis merupakan tribalisme baharu yang berlakunya tindakan kebrutalan, perkosaan, pembunuhan dan proses penghapusan etnik seperti di wilayah Yugoslavia.
- ¹³ Terdapat pelbagai logika sosial yang berkembang kesan perkembangan teknologi yang dimanfaatkan oleh pegganas global dalam mencipta hiperterorisme, iaitu (i) logika kehalimunan (ii) logika kelajuan (iii) logika miniaturisasi (iv) logika citraan dan (v) logika nomadisme. (Lihat huraian dlm Shaharom 2003:4-5).

Rujukan

- Abd Rahim A.R. 2001 *Perubahan Paradigma Nilai: Ke Arah Transformasi Sosial dan Pembentukan Malaysia Baru*. Kuala Lumpur : Utusan Publications, pp. 184.
- Abdul Rahman E. 2001. *Southeast Asian Middle Classes*. Penerbit UKM: Bangi.
- Abdullah N. 1986 Peranan Kebudayaan Kebangsaan dalam Integrasi Rakyat. Dalam Cheu H.T. (Pyt.), *Beberapa Asas Integrasi Nasional: Pro dan Kontranya*. Kuala Lumpur : Penerbit Karya Kreatif, pp. 96.
- Ackerman S.E. & Lee R.L.M. 1990. *Heaven in Transition : Non-Muslim Religious Innovation and Ethnic Identity in Malaysia*. Petaling Jaya: FORUM.

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- Ahmad Atory H. 1987 *Perlaksanaan Pilihan raya di Malaysia: Ke Arah Pemantapan Demokrasi dan Perpaduan Nasional*. Kertas kerja *Seminar Kebangsaan Mengenai Perpaduan Nasional* anjuran Universiti Utara Malaysia, Jitra.
- Ali Mazrui. 1971. Pluralism and National Integration. Dalam Kuper L & Smith M.G. (Pyt.), *Pluralism In Africa*. Berlaley : California pp. 334
- Alwi S. 1998. *Islam Inklusif : Menuju Sikap Terbuka Dalam Beragama*. (cetakan keempat), Bandung : Penerbit Mizan.
- Awang Sulung .2002. Selepas 45 Tahun, Kita Masih Terpisah *Mingguan Malaysia*. 25 Ogos 2002: 6
- Aziz Deraman A. 1978. “Konsep Kebudayaan Kebangsaan : Ke Arah Pemupukan dan Pengembangannya”. Dalam Aziz Deraman A. (Pyt.) *Beberapa Aspek Pembangunan Kebudayaan Kebangsaan Malaysia*. Kuala Lumpur : Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan, pp. 12-17.
- _____.2000. *Tamadun Melayu dan pembinaan bangsa Malaysia* penerbit Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Bass J.R. 1973. *Malaysian Politics 1968-1970 : Crisis and Response*. Ann Arbor Michigan: University Microfilms.
- Batumalai S. 1996. *Islamic Resurgence an Islamization in Malaysia: A Malaysian Christian Response*. Perak : St. John’s Church.
- Brown D. 1994. *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*. London: Routledge.
- Butcher J.G. 2001. May 13: A Review of Some Controversies in Accounts of the Riot. Dalam Jomo Kwame Sundram (Pyt.) *Reinventing Malaysia : Reflections on Its Past and Future*. Bangi : Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Chandra M. 1996 Keadilan Sosial di Malaysia: Satu Penilaian. Dalam Azizan B. & Chandra M. (Pyt.), *Keadilan Sosial*. Kuala Lumpur : Institut Kajian Dasar (IKD), pp. 176.
- _____. 2001. *Rights, Religion and Reform : Enhancing Human Dignity Through Spiritual and Moral Transformation*. London : Routledge & Curzon, pp. 348-351.

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- Chiam H.K. 2002. Lakonan Pura-pura Rakyat Malaysia dalam Perpaduan Antara Kaum: Subjek Agama Bawa Perpecahan *Mingguan Malaysia*. 18 Ogos 2002: 7.
- Comber L. 2001. *13 May 1969: A Historical Survey of Sino-Malay Relations*. (cetakan kedua), Singapore : Graham Brash.
- Enloe C.H. 1970. *Multi-Ethnic Politics: The Case of Malaysia*. Berkeley : University California Press.
- Fazl-ur-Rahman M.A. 2001. *The Qur'anic Foundation and Structure of Muslim Society*. Petaling Jaya : Islamic Book Trust, v. 2.
- Firdaus Abdullah.2002. Wujudkan Peraturan Jayakan Toleransi Kaum Antara Pelajar *Berita Minggu*. 25 Ogos 2002: 15
- Furnivall J.S. 1980. Plural Societies. Dalam Evers H.D. *Sociology of Southeast Asia*. K.Lumpur: Oxford Uni. Press, pp 86-96
- Ghazali S. 1978. *Rukun Negara Pembentuk Masyarakat*. Kuala Lumpur : Dinamika Kreatif.
- _____.2001. Pembinaan Bangsa Malaysia. Dalam Ismail Hussein Wan Hashim W.T & Ghazali S. (Pyt.), *Tamadun Melayu Menyongsong Abad ke-21*. (edisi kedua cetakan kedua), Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, pp. 174.
- Gibbons D.S. 1989. Perpaduan Nasional dalam Kepelbagaian Kebudayaan di Malaysia. Dalam Syed Ahmad H. & Merican Y.M. (Pyt.), *Integrasi Politik*. K.L: DBP, pp 83
- Goh C.T. 1971. *The May Thirteenth Incident and Democracy in Malaysia*. Kuala Lumpur : Oxford University Press.
- Goldman M.B. 1999. Ethnicity, Nation and the Ideologies of Community: Chinese Politics in Urban Malaysia. *Tesis Ph.D*, University of California), pp. 242-254.
- Gomez A. 1999. Peoples and Cultures. Dalam Amarjit Kaur & Matcalfe I. (Pyt.) *The Shaping of Malaysia*. New York : St. Martin Press.
- Hans Küng. 2002. Many Faith-One Tolerance. Dalam Stern S. & Seligmann E. (Pyt.), *The End of Tolerance*. London : Nicholas Brealey Publishing, pp. 211-212.
- Hashim M. 2002. Globalisasi dan Era Teknologi Maklumat: Cabaran ke atas Kewibawaan dan Mertabat Bahasa Melayu Sebagai Asas

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- Pembinaan Tamadun Melayu Alaf Ketiga. *Jurnal Pengajian Melayu*. Jil. 11: 16-23. Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya.
- Hickling R.H. 1995. Law and National Unity in Malaysia. Dalam *Koleksi Essei Undang-undang Sempena 25 Tahun UKM*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, pp. 24.
- Hock O.Y. 1991. *Ethnic Chameleon: Multiracial Politics in Malaysia*. Petaling Jaya : Pelanduk Publications.
- Ibrahim Saad.1980. *Competing Identities in a Plural Society*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, pp. 15.
- Ikmal M.b.S. 1996. Malay Nationalism and National Identity. Dalam Muhammad Ikmal S. & Zahid E. (Pyt.), *Malaysia : Critical Perspectives*. Kuala Lumpur : Persatuan Sains Sosial Malaysia, pp. 56.
- INTAN. 1992. *Malaysia Kita*. Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Malaysia.
- Ismail I. 1987. Pendekatan Islam ke Arah Penyelesaian Masyarakat Majmuk. Kertas kerja *Seminar Kebangsaan Mengenai Perpaduan Nasional* anjuran Universiti Utara Malaysia, Jitra.
- _____. 2010. *Gagasan 1Malaysia, Peradaban dan Identiti Bangsa: Pendekatan Hadhari*. Bangi: UKM.
- Jawhar M.H.1996. Keadilan Sosial dan Hubungan Kaum dalam Konteks Masyarakat yang Berubah. Dalam Azizan B. & Chandra M. (Pyt.) *Keadilan Sosial*. K.Lumpur: IKD, pp.147
- Kamal M.b.H. 2001 *Intellectual Discourse at the End of the 2nd Millenium : Concerns of Muslim-Malay CEO*. K.Lumpur: IIUM press.
- Kamaruddin M.S. 2002. *Anomie, Etnisiti, Jarak Sosial, dan Jenayah Benci : Analisis Sosiologikal Peristiwa Pergaduhan Beramai-ramai di Petaling Jaya Selatan*. Dalam Lukman Z.M. (Pyt.), *Keluarga, Gender dan Cabaran Sosial di Malaysia*. Kuala Lumpur : Utusan Publications, pp. 149-168.
- Kua K.S. (Pyt.) 1987. *Defining Malaysian Culture*. Petaling Jaya K. Das Ink.

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- _____.2003. *Kenangan Tunku: Wawancara K. Das*. Petaling Jaya : Strategic Information Research Development (SIRD).
- Kuper L. 1971. Ethnic and Racial Pluralism: Some Aspects of Polarization and Depluralization. Dalam Kuper L.& Smith M.G. (Pyt.), *Pluralism in Africa*. Berkeley : University of California Press, pp. 485.
- Lim C.E. 2002. Jika Perpaduan Dianalisis dari Sudut Kaum, Ia Semakin Merumitkan: Cara Melihat Perpaduan Perlu Ditukar *Mingguan Malaysia*. 25 Ogos 2002:7;
- Lim K.S. 1986. *Malaysia : Crisis of Identity*. Petaling Jaya : Democratic Action Party.
- Lukman Z. M. & Khaidzir Hj. I. 2003. Melayu Hilang di Dunia? Persoalan Identiti Nasional dan Bangsa Malaysia Dalam Era Globalisasi. Dalam Lukman Z. M. & Azmi A.M. (Pyt.), *Globalisasi di Malaysia*. Kuala Lumpur: Utusan Publications, pp. 230-231.
- Mahmood Zuhdi A.M. 1999. Pemerintahan Dalam Masyarakat Majmuk : Huraian Berasaskan al-Quran dan al-Sunnah. Dalam Abdul Monir Y. (Pyt.), *Prinsip-prinsip Pemerintahan Dalam Masyarakat Majmuk*. Kuala Lumpur : Institut Kefahaman Islam Malaysia, pp.33.
- Mohamad Khir Toyo. 2002. Dua Sebab Krisis Hubungan Kaum Terjejas. *Berita Harian* 16 Ogos 2002: 10.
- Moli S. 1980. *Conflict Consensus and Political Change : Case-Study of Intra Ethnic Divisions in West Malaysia*. Ann Arbor Michigan : University Microfilms.
- Muhammad Abu Bakar. 1985. Pengislaman, pembudayaan dan pertembungan budaya di Malaysia: Ke arah pemupukan Kebudayaan Kebangsaan yang berteraskan dan bertemakan Islam. Dalam Wan Abdul Kadir W.Y. & Zainal Abidin B. (Pyt). *Ideologi dan Kebudayaan Kebangsaan*, K.Lumpur. Jab. Pengajian Melayu, UM, pp. 87-88
- Nagata J. 1979. *Malaysian Mosaic: Perspectives from a Poly-Ethnic Society*. Vancouver : University of British Columbia.
- Naidu R. 1980. *The Communal Edge to Plural Societies: India and Malaysia*. N.Delhi : Inst. of Econ. Growth

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- Naisbitt J. 1994. *Global Paradox : The Bigger the World Economy, the More Powerful It's Smallest Player*. New York: William Morrow.
- Nazaruddin M.J., Ma'rof R., Asnarulkhadi A.S. & Ismail Hj.M.R. 2001. *Pengajian Malaysia: Kenegaraan dan Kewarganegaraan*. Kuala Lumpur : Prentice Hall.
- Noorsiah S. 1998. *Pembangunan Kebudayaan Untuk Pembinaan Negara dan Bangsa*. Kuala Lumpur : Kementerian Kebudayaan, Kesenian dan Pelancongan Malaysia.
- Norhashimah M.Y. 1996. *Islamisation/Malaynisation: A Study on the Role of Islamic Law in the Economic Development of Malaysia: 1969-1993*. Kuala Lumpur : A.S. Nordeen.
- Sahibi N. 1983. *Kerukunan Antar Umat Beragama*. Jakarta: PT. Gunung Agung.
- Sanusi O. 1981. Perbezaan Sosio-ekonomi dan Konflik. *Jurnal Akademika* 18: 81 (Bangi : Universiti Kebangsaan Malaysia)
- Shaharom TM S. 2003. Hiperterrorisme dan Hiperteknologi : Babak Baru Pertembungan Barat-Islam Kertas kerja *Seminar Islam dan Era Imperialisme Baru* anjuran Persatuan Ulama Malaysia, Petaling Jaya.
- Sia K.Y.2003. Isu dan Kontroversi Sekolah Wawasan. *Pemikir*. Januari-Mac 2003: 63-90. (Kuala Lumpur : Utusan Publications)
- Tan L.E. 1992. Dong Jiao Zong and The Challenge to Cultural Hegemony 1951-1987. Dalam Kahn J.S. & Wah F.L.K. (Pyt.), *FragmentEd Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia*. Sydney: Allen & Unwin, pp. 182.
- Terjemahan Al-Qur'an 2011. <http://www.alquran-melayu.com/> oleh Almarhum Sheikh Abdullah Basmeih. Kitab asal terjemahan Rumi, dinamakan *Tafsir Pimpinan Ar-Rahman*.
- The National Operations Council. 1969. *The May 13 TragEdy : A Report*. Kuala Lumpur.
- Ting C.P. 1987. Integrasi Nasional: Pengertian, Bentuk dan Asas. Kertas kerja *Seminar Kebangsaan Mengenai Perpaduan Nasional* anjuran Universiti Utara Malaysia, Jitra.
- Tunku Abdul Rahman. 1969. *Sebelum dan Selepas Mei 13*. Kuala Lumpur: Penerbit Utusan Melayu.

**Prinsip Hubungan Sosial Bagi Menangani Konflik Dalam Masyarakat
Malaysia Berteraskan Islam**

- Vaughan J.D. 1974. *The Manners and Customs of the Chinese of the Straight Settlement*. K.Lumpur. Oxford Univ. Press.
- Von Vorys K. 1975. *Democracy Without Consensus: Communalism and Political Stability in Malaysia*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wan Abdul Halim O. 1982. Perhubungan kaum dan perpaduan negara di Malaysia. Dalam Zuraina M. (Pyt.), *Masyarakat Malaysia*. Minden, Pulau Pinang : Penerbit Universiti Sains Malaysia, pp.38.
- _____. 2002. Perpaduan Kaum di Malaysia Makin Merosot. *Mingguan Malaysia*. 18 Ogos 2002: 7
- Wan Hashim W.T. 1983. Pemupukan Perpaduan Negara Melalui Kebudayaan Kebangsaan: Proses dan Usaha Membina Bangsa. Kertas kerja *Seminar Kebudayaan Kebangsaan dan Perpaduan Negara* anjuran Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi, pp. 4-5
- _____.1983. *Race Relations in Malaysia*. Kuala Lumpur: Heinemann Edu. Books.
- Wan Liz Ozman W.O. 2000. *Mengurus Agenda Abad 21: Cabaran dan Persiapan Dalam Era Globalisasi*. Kuala Lumpur: Golden Books Centre.
- Wan Mohd Nor W.D. 2001. *Pembangunan di Malaysia: Ke Arah Satu Kefahaman Baru Yang Lebih Sempurna*. Kuala Lumpur : Institut Antarabangsa Pemikiran dan Tamadun Islam (ISTAC).
- Zainal Kling 1987. Konsep Kebudayaan Kebangsaan Malaysia. Dalam *Pertemuan Dunia Melayu '82*. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka.